

3.4 Κοινωνικοί θεσμοί

3.4.1 Τι είναι θεσμός

Σε κάθε κοινωνία, οι άνθρωποι έχουν ορισμένες ανάγκες τις οποίες προσπαθούν να ικανοποιήσουν. Οι ανάγκες αυτές ικανοποιούνται μέσω κάποιων σχέσεων που συνάπτουν οι άνθρωποι μεταξύ τους και μέσω κάποιων ρόλων που αναλαμβάνουν κάποια μέλη της κοινωνίας.

Στις πρωτόγονες κοινωνίες, αυτές οι σχέσεις και οι ρόλοι ρυθμίζονταν από τα ήθη και τα έθιμα. Για παράδειγμα, τον ρόλο του συμβούλου της ομάδας ή του δικαστή τον αναλάμβαναν εθιμικά οι γηραιότεροι.

Στις αναπτυγμένες κοινωνίες, οι ανάγκες των ανθρώπων είναι πολλές και η ικανοποίησή τους πολύ πιο σύνθετη. Για τη διατροφή και την ύδρευση του πληθυσμού των πόλεων υπάρχει ένα ολόκληρο δίκτυο μόνιμων σχέσεων και ρόλων (ειδικοί, υπηρεσίες, εταιρείες, εργάτες που κατασκευάζουν τα έργα κτλ.) το οποίο αποσκοπεί στην κάλυψη αυτής της ανάγκης. Για τη μόρφωση των νέων μελών της κοινωνίας υπάρχουν οι εκπαιδευτικοί, τα σχολικά κτήρια, το βοηθητικό προσωπικό κτλ.

Κοινωνικοί θεσμοί είναι τυποποιημένες, σταθερές σχέσεις και ρόλοι που ρυθμίζουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας και ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών της. Για παράδειγμα, ένα μόνιμο πρόβλημα της κοινωνίας είναι η εκπαίδευση των νέων μελών της. Το **σχολείο** είναι ένα **σύνολο σταθερών, τυποποιημένων σχέσεων και ρόλων** (εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές, εκπαιδευτική νομοθεσία) που απαντούν με **μόνιμο και συλλογικό τρόπο** σε υπαρκτές κοινωνικές ανάγκες.

Θεσμοί	Ανάγκες που ικανοποιούν
Οικογένεια	Αναπαραγωγή του είδους Κοινωνικοποίηση
Εκπαιδευτικοί θεσμοί	Μόρφωση νέων Κοινωνικοποίηση
Πολιτικοί θεσμοί	Διακυβέρνηση της χώρας Διαχείριση της εξουσίας Νομοθετική εξουσία
Θεσμοί της δικαιοσύνης	Δικαστική εξουσία
Θρησκευτικοί θεσμοί	Λατρεία του Θεού
Στρατός	Εθνική άμυνα

Τα **βασικά χαρακτηριστικά των θεσμών**:

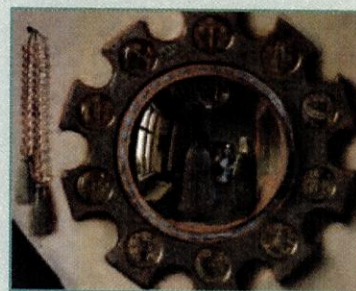
α) Είναι συλλογικό δημιούργημα. Δεν δημιουργούνται από μεμονωμένα άτομα, αλλά από τη συλλογική κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

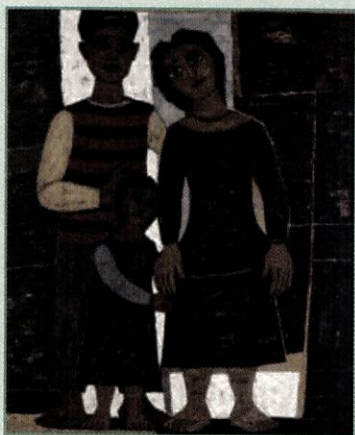

Γιαν Βαν Άικ, *Ο γάμος των Αρνολφίνι*, 1434. Πινακοθήκη του Λονδίνου.

Ο πίνακας δείχνει τον γάμο ενός ζευγαριού το 1434. Ο ζωγράφος απεικονίζει το γεγονός. Ο γάμος δεν έχει καμία σχέση με τις τελετές που έχουμε συνηθίσει εμείς στη δική μας κοινωνία. Η ίδια ανάγκη ικανοποιείται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές κοινωνίες. Οι θεσμοί αλλάζουν.

Αυτό, όμως, που κάνει τον πίνακα του Γιαν Βαν Άικ ξεχωριστό δημιούργημα είναι η υψηλής τέχνης ζωγραφική του στον καθρέφτη πίσω από το ζευγάρι. Σε μεγέθυνση φαίνεται να καθρεφτίζεται ο ζωγράφος που ζωγραφίζει. Στον πίνακα, ο ζωγράφος έχει γράψει: «Ο Γιαν Βαν Άικ ήταν εδώ. 1434». Δήλωσε έτσι την παρουσία του ως μάρτυρας για την εγκυρότητα του γάμου!

Γιώργος Σικελιώτης, *Οικογένεια*, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο θεσμός της οικογένειας

«Η λέξη οικογένεια είναι σύνθετη και προέρχεται από τις λέξεις οίκος και γένος. Με απλά λόγια είναι η γενιά, δηλαδή πρόσωπα που έχουν δεσμούς αίματος και κατάγονται από τον ίδιο πρόγονο, που μένει στο ίδιο σπίτι. Η οικογένεια αποτελεί μια πολύ πρώιμη μορφή ανθρώπινης συμβίωσης. Επειδή η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας διαφοροποιούνται στον χώρο και στον χρόνο (άλλη η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας στις πρωτόγονες κοινωνίες, άλλη στις σύγχρονες), έχει επικρατήσει να θεωρούμε την οικογένεια ως ιστορική μορφή συμβίωσης των δύο φύλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια. Το 1680 στο λεξικό του Ρισσέ διαχωρίζεται με σαφήνεια η οικογένεια (ζευγάρι / παιδιά) από τα υπόλοιπα μέλη (υπηρετικό προσωπικό) που κατοικούν στο ίδιο σπίτι. Από τον 19ο αιώνα ο όρος οικογένεια σημαίνει το ζευγάρι και τα παιδιά του».

(Θ. Βασιλείου – Ν. Σταματάκης, *Λεξικό των Επιστημών του Ανθρώπου*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992).

β) Δεν καταργούνται από ένα άτομο. Το κάθε μέλος της κοινωνίας μπορεί να διαφωνεί με τη λειτουργία και τους σκοπούς ενός θεσμού. Δεν μπορεί, όμως, να τον καταργήσει μόνο του. Υπάρχουν θεσμοί **υποχρεωτικοί** (όπως η εννιαετής υποχρεωτική εκπαίδευση). Στους υποχρεωτικούς θεσμούς η συμμετοχή του ατόμου επιβάλλεται με τυπική πράξη (νόμος). Υπάρχουν και θεσμοί **μη υποχρεωτικοί** που λέγονται και χαλαροί (για παράδειγμα ο γάμος: ένας άνθρωπος δεν είναι υποχρεωμένος να παντρευτεί).

Οι **θεσμοί**, ως συλλογικό δημιούργημα, **εμφανίζονται** και **παγώνονται** στη ζωή των κοινωνιών με δύο τρόπους:

α) Θεσμοποίηση. Οι άνθρωποι ικανοποιούν τις ανάγκες τους μέσα από σχέσεις και ρόλους. Με το πέρασμα του χρόνου ένας τρόπος ικανοποίησης των αναγκών παγιώνεται, μονιμοποιείται μέσα από την επανάληψη και γίνεται καθολικά αποδεκτός. Το έθιμο είναι μια μορφή θεσμοποίησης. Το έθιμο γίνεται θεσμός όταν ο τρόπος, οι ρόλοι και οι σχέσεις που υποδεικνύει για την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας τυποποιούνται και γίνονται καθολικά αποδεκτά.

β) Θεσμοθέτηση. Είναι η δημιουργία ενός θεσμού με νόμο. Στις σύγχρονες κοινωνίες οι θεσμοί δημιουργούνται και ρυθμίζονται από νόμους. Παραδείγματα θεσμοθέτησης είναι το δικαίωμα ψήφου, η υποχρεωτική εκπαίδευση κτλ.

3.4.2 Η αναγκαιότητα των θεσμών

Οι θεσμοί είναι η βάση της κοινωνίας. Χωρίς αυτούς η κοινωνία δεν υπάρχει. Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι αναγκαίοι διότι εξασφαλίζουν:

α) Ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινωνίας. Κανένας δεν μπορεί να παράγει όλα τα αγαθά που χρειάζεται και όλες τις υπηρεσίες που του είναι απαραίτητες. Οι θεσμοί είναι το μόνιμο πλέγμα σχέσεων και ρόλων που ικανοποιούν αυτές τις ανάγκες.

β) Ένταξη των ατόμων στην κοινωνία. Τα μέλη της κοινωνίας εντάσσονται στην κοινωνική ζωή μέσω των θεσμών. Το παιδί πάει σχολείο, ο έφηβος πανεπιστήμιο, ο ενήλικας αναζητά εργασία μέσω των οικονομικών θεσμών κτλ.

γ) Ρύθμιση της κοινωνικής ζωής. Οι θεσμοί ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή. Η πολιτεία, τα δικαστήρια κτλ. είναι θεσμοί που κανονίζουν τι επιτρέπεται και τι όχι σε μια κοινωνία. Το κάθε μέλος λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο θεσμών και έχει κυρώσεις όταν παραβιάζει τους κανόνες τους.

3.4.3 Λειτουργίες των θεσμών

Οι θεσμοί εξυπηρετούν μόνιμα και συστηματικά τις ανάγκες των μελών της κοινωνίας. Ανάγκες όπως η εκπαίδευση, η εθνική άμυνα, η περίθαλψη είναι ζωτικές για κάθε κοινωνία και δεν μπορούν

να αφεθούν στο να τις ικανοποιεί το κάθε άτομο με όποιον τρόπο νομίζει σωστότερο και προσφορότερο. Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας των θεσμών είναι:

- **Εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας.** Οι λειτουργίες των θεσμών εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας (δουλοκτητική, φεουδαρχική, καπιταλιστική κτλ.) μέσα στην οποία υπάρχουν. Για παράδειγμα, ο θεσμός του στρατού αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία. Στη φεουδαρχική κοινωνία, οι ιππότες ήταν επαγγελματίες πολεμιστές που αμείβονταν για τις υπηρεσίες τους. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες ένα μεγάλο μέρος του στρατού αποτελείται από νέους ανθρώπους που εκπληρώνουν τη στρατιωτική τους θητεία.
- **Είναι έκδηλες και λανθάνουσες.** Οι λειτουργίες των θεσμών διακρίνονται σε **έκδηλες** (φανερές) και σε **λανθάνουσες** (κρυφές, δεν τις συνειδητοποιούν τα μέλη της κοινωνίας). Έκδηλη λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η λατρεία του Θεού. Λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η κοινωνικοποίηση των μελών σε αξίες και συμπεριφορές (τι είναι καλό, τι κακό, τι δίκαιο, τι άδικο, τι ηθικό και τι ανήθικο κτλ.), καθώς και η ρύθμιση της συμπεριφοράς τους (οι θρησκευτικοί κανόνες ρυθμίζουν το πώς πρέπει να φέρεται ο πιστός, για παράδειγμα οι Δέκα Εντολές).
- **Εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο εξελίσσονται οι κοινωνίες.** Οι λειτουργίες των θεσμών εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο οι κοινωνίες εξελίσσονται. Στις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος, ένας θεσμός επιτελούσε πολλές λειτουργίες. Η οικογένεια εξασφάλιζε την τροφή στα μέλη της, μάθαινε στα παιδιά τα βασικά γράμματα, τα νοσήλευε σε περίπτωση ασθένειας, φρόντιζε τους ηλικιωμένους, παρασκεύαζε ρουχισμό, παρήγαγε προϊόντα για αυτοκατανάλωση αλλά και για το εμπόριο (κρέας, γάλα κτλ.). Σήμερα, η οικογένεια δεν επιτελεί σχεδόν καμία από αυτές τις λειτουργίες. Οι ενήλικες εργάζονται και τα παιδιά πάνε σχολείο. Όλες οι υπόλοιπες λειτουργίες επιτελούνται από άλλους εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, οικονομικοί θεσμοί, νοσοκομεία, γηροκομεία κτλ.).
- **Αλλάζουν στον χώρο.** Οι λειτουργίες των θεσμών αλλάζουν και διαφοροποιούνται από κοινωνία σε κοινωνία αλλά και από περιοχή σε περιοχή. Παρά την ομοιομορφία που χαρακτηρίζει τις αναπτυγμένες κοινωνίες, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις λειτουργίες κάποιων θεσμών τους. Αλλιώς λειτουργεί η οικογένεια στην Αγγλία, αλλιώς στην Ελλάδα.

3.4.4 Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών

Όταν οι θεσμοί δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για τις οποίες έχουν δημιουργηθεί, περνούν κρίση. Η **κρίση** είναι κατάσταση δυσλειτουργίας και αμφισβήτησης. Τα μέλη της κοινωνίας αντιλαμβάνονται ότι, με τον τρόπο που λειτουργούν οι θεσμοί, δεν

Μικελάντζελο Μπουοναρότι, *Η δημιουργία του Αδάμ*, 1508-1512. Από την οροφή της Καπέλα Σιστίνα.

Οι θρησκευτικοί θεσμοί

Οι πέντε μεγάλες θρησκείες της ανθρωπότητας είναι ο χριστιανισμός, ο ιουδαϊσμός, ο ισλαμισμός, ο ινδουισμός και ο βουδισμός.

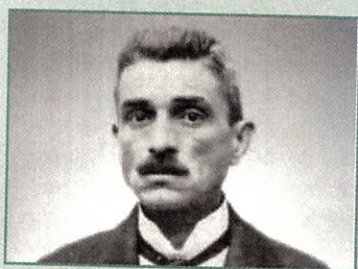
Η κοινωνιολογία μελετά την κοινωνική λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών.

Ο Εμίλ Ντυρκέμ υποστήριζε ότι οι θρησκευτικοί θεσμοί συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή και την απόκτηση μιας κοινής ταυτότητας για τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. Παράλληλα, οι θρησκευτικοί θεσμοί ρυθμίζουν τη ζωή των πιστών μέσα από κανόνες, αξίες, αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς.

Ο Μαξ Βέμπερ ανέλυσε τη λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών στην ανάπτυξη της οικονομίας. Θεωρούσε ότι ο προτεσταντισμός, μέσω της ασκητικής και εγκρατούς ζωής που προωθούσε, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη. Η εγκράτεια, ο ασκητισμός και η σκληρή εργασία ήταν προϋποθέσεις για να δημιουργήσει και να αναπτύξει κάποιος μια επιχείρηση.

Παράδειγμα κατάργησης θεσμού είναι η κατάργηση της σχολικής ποδιάς. Οι μαθήτριες στο σχολείο φορούσαν υποχρεωτικά ένα μπλε φόρεμα με άσπρο γιακά. Από τις 6 Φεβρουαρίου 1982 η σχολική ποδιά έπαψε να είναι υποχρεωτική. Θεωρήθηκε ότι έρχεται σε αντίθεση με τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της ανάπτυξης της προσωπικότητας των κοριτσιών.

Κωνσταντίνος Θεοτόκης
(1872-1923)

Έγραψε την πρώτη κοινωνική νομβέλα που στηλίτευσε τον θεσμό της προίκας και ανέδειξε τις κοινωνικές της επιπτώσεις και την επίδρασή της στην οργάνωση και την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων.

καλύπτονται ικανοποιητικά οι ανάγκες τους. Έτσι, αρχίζουν να αμφισβητούν τους θεσμούς.

Τέτοιες περιπτώσεις αμφισβήτησης των θεσμών είναι η αμφισβήτηση του θεσμού της προίκας. Παλιότερα, μια οικογένεια, προκειμένου να παντρέψει ένα κορίτσι, έδινε μέρος από τα περιουσιακά της στοιχεία στον γαμπρό. Οι φτωχές κοπέλες είχαν μικρή πιθανότητα να παντρευτούν αν ο γαμπρός επέμενε στην αξίωσή του για προίκα. Γι' αυτό και σε πολλά μέρη της Ελλάδας, η οικογένεια που είχε πολλά κορίτσια θεωρούσε ότι είναι σε μειονεκτική θέση, καθώς έπρεπε να βρει τρόπο να τα προικίσει. Η ελληνική λογοτεχνία μάς έχει δώσει, με εξαιρετικό τρόπο, σελίδες που δείχνουν τι ήταν ο θεσμός της προίκας και ποιες επιπτώσεις είχε στις οικονομικά αδύνατες οικογένειες. Το βιβλίο *Η τιμή και το χρήμα* του Κωνσταντίνου Θεοτόκη είναι η πρώτη κοινωνική νομβέλα στην Ελλάδα που στηλιτεύει τον θεσμό της προίκας. Τελικά, αυτός ο αναχρονιστικός θεσμός καταργήθηκε το 1982 με το Οικογενειακό Δίκαιο που θεσμοθετήθηκε τότε.

Παραδείγματα, όχι κατάργησης αλλά αλλαγής θεσμού είναι το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων και οι εξετάσεις πρόσβασης στα πανεπιστήμια. Το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων (τι μαθήματα θα διδασχθούν στο σχολείο, με τι περιεχόμενο, πόσες ώρες, με ποια μέθοδο διδασκαλίας κτλ.) αλλάζει. Οι λόγοι είναι ότι εμφανίζονται νέα αντικείμενα (π.χ. η πληροφορική), εξελίσσονται οι μέθοδοι διδασκαλίας στα υπάρχοντα αντικείμενα, η πολιτεία στρέφει, ανάλογα με τη συγκυρία, την προσοχή της σε νέα αντικείμενα (για παράδειγμα η αγωγή του καταναλωτή, η αγωγή υγείας θεωρούνται αναγκαία για να ανταποκριθούν οι νέοι στις σύγχρονες συνθήκες ζωής). Αντίστοιχα, αλλάζουν και οι εξετάσεις για τα πανεπιστήμια. Αλλάζουν τα εξεταζόμενα μαθήματα και ο τρόπος εξέτασης προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της κοινωνίας και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (απαιτήσεις των σχολών, των νέων επιστημονικών κατευθύνσεων κτλ.).

Οι θεσμοί περνούν κρίση όταν:

α) Αλλάζει η κοινωνία. Οι αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία φέρνουν και αλλαγές στους θεσμούς. Δημιουργούνται νέες ανάγκες και απαιτήσεις, τις οποίες δεν μπορεί να καλύψει το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο αλλάζει. Οι αλλαγές μπορεί να γίνουν είτε ειρηνικά είτε βίαια (εξεγέρσεις, επαναστάσεις κτλ.).

β) Αλλάζει η νοοτροπία και οι αξίες των μελών της κοινωνίας. Οι αλλαγές στις κοινωνικές συνθήκες σημαίνουν και σταδιακή αλλαγή της νοοτροπίας των ανθρώπων. Πριν από μερικές δεκαετίες, τα σχολεία χωρίζονταν σε σχολεία αρρένων (για αγόρια) και σχολεία θηλέων (για κορίτσια). Αυτό σήμερα θεωρείται αναχρονισμός και έχει επικρατήσει η συνεκπαίδευση των δύο φύλων (μεικτά σχολεία όπου φοιτούν αγόρια και κορίτσια μαζί).

γ) Εξελίσσεται η τεχνολογία. Η τεχνολογία αλλάζει καθημερινά τα δεδομένα στις σύγχρονες κοινωνίες. Αρκετοί κοινωνικοί

επιστήμονες υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές που έχουν γίνει τα τελευταία τριάντα χρόνια ισοδυναμούν ποιοτικά με τις αλλαγές από τον 15ο αιώνα μέχρι τον 20ό αιώνα. Οι θεσμοί ή θα εξελιχθούν για να ανταποκριθούν σε αυτές τις αλλαγές ή θα καταργηθούν.

Οι θεσμοί αλλάζουν ή καταργούνται με τους ίδιους τρόπους με τους οποίους δημιουργούνται.

3.4.5 Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου

Ο θεσμός του σχολείου επιτελεί έκδηλες και λανθάνουσες λειτουργίες. Ειδικότερα:

- **Έκδηλες λειτουργίες του σχολείου.** Έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση της νέας γενιάς. Βασικός σκοπός των σχολείων είναι η μεταβίβαση στη νέα γενιά γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες σε αυτήν αλλά και στην κοινωνία.
- **Λανθάνουσες λειτουργίες του σχολείου.** Η μεταβίβαση συνθημάτων, αξιών και τρόπων σκέψης στους μαθητές. Η μεταβίβαση αυτή δεν γίνεται φανερά και δεν το συνειδητοποιούν ούτε οι μαθητές ούτε οι διδάσκοντες. Τα παιδιά στο σχολείο μαθαίνουν, εκτός από γνώσεις, τι σημαίνει εργασία και αμοιβή, τι σημαίνει να είναι κάποιος στην ώρα του, τι σημαίνει να εκτελεί τα καθήκοντά του, τι σημαίνει να υπακούει σε αυτούς που έχουν την εξουσία κτλ.

Ο θεσμός του σχολείου **αλλάζει** μέσα στον **χρόνο** (από εποχή σε εποχή) και στον **χώρο** (από κοινωνία σε κοινωνία):

- **Στον χρόνο.** Τα σχολεία της σύγχρονης εποχής έχουν ελάχιστη σχέση με τα σχολεία του 19ου αιώνα. Δεν υπάρχουν πια οι σωματικές ποινές. Τον 19ο αιώνα, οι σωματικές ποινές ήταν αποδεκτές και από την κοινωνία, καθώς οι περισσότεροι γονείς θεωρούσαν ότι τα παιδιά τους, μέσω των σωματικών ποινών, θα γίνουν καλύτεροι άνθρωποι (αυτό είναι και το νόημα της φράσης «το ξύλο βγήκε από τον Παράδεισο»). Επίσης, τα μαθήματα και το περιεχόμενό τους έχει αλλάξει προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εποχής μας.
- **Στον χώρο.** Τα σχολεία των σύγχρονων χωρών έχουν διαφορές μεταξύ τους. Είναι διαφορετικά τα μαθήματα, οι μέθοδοι διδασκαλίας, ο τρόπος αξιολόγησης του μαθητή, τα βιβλία κτλ. Τα σχολεία διαφέρουν λόγω της διαφορετικής ιστορικής παράδοσης των χωρών, των διαφορών στην οικονομία, την κοινωνία, τις αξίες, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κτλ.

Ο θεσμός του σχολείου, τα τελευταία χρόνια, θεωρείται ότι περνάει κρίση. Η συζήτηση για την κρίση του σχολείου δεν περιορίζεται στη χώρα μας ούτε είναι καινούρια. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε ξεκινήσει η συζήτηση στις αναπτυγμένες χώρες σχετικά με τη λειτουργικότητα του σχολείου, την ικανότητά του δηλαδή να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μαθητών και της κοινωνίας.

Το σχολείο αλλάζει στον χρόνο. Το βιβλίο του Χρήστου Χρηστοβασίλη, *Διηγήματα του μικρού σχολείου*, (εκδ. Ζήτηρος, Θεσ/νίκη) δίνει, με σατιρική διάθεση, στοιχεία της λειτουργίας του σχολείου τον 19ο αιώνα, σε μια περίοδο που οι εκπαιδευτικοί θεσμοί και η σχολική ζωή ήταν εντελώς διαφορετικά.

«- Εγώ να πάω στο σχολείο! Μου απάντησε αποφασιστικά ο Τσιάβος. Κάλλια το 'χω να μπω στο ξυλοκρέβατο παρά στο σχολείο.

Η σύγκριση αυτή ήταν τρομερή, γιατί ξυλοκρέβατο λέμε στο χωριό μας το φέρετρο.

- Γιατί, του είπα, δεν πας;

- Ξέρεις, μου απάντησε, τι θα πει δάσκαλος; Μακελλάρης, σφαγάς! Μα τι είδαν τα ματάκια μου, αδέρφια μου, προχτές στην Κρετσούνιστα! Θρήνος κι οδερμός, τα καημένα τα παιδιά! Δύο τρία πήγαιναν καταματωμένα στα σπίτια τους από το δαρμό, δύο άλλα ήταν μουντζουρωμένα σαν αραπάκια και φτυμένα, κι ένα άλλο πήγαινε στο σπίτι του έχοντας ένα σουβλί μέσα στο στόμα του από το ένα μάγουλο στ' άλλο.

- Ποιος τα 'κανε έτσι αυτά τα παιδιά; Τον ρώτησα.

- Ο δάσκαλός τους! Ποιος άλλος;» (σ. 67)

Η πρώτη ημέρα... στο σχολείο:

«Σε λίγο ήρθε ένας χωριανός μου με το παιδί του, το Μήτρο, που του φαίνονταν στα μάγουλα τα ίχνη των δακρύων κι είπε τον δασκάλον: Δάσκαλε, κυρ δάσκαλε! Σον παραδίνω κρέας και να μου φέρεις κόκκαλα». (σ. 67)

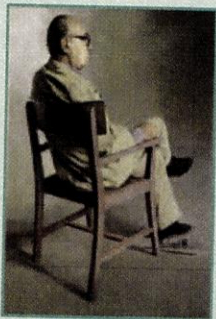

Χένρυ Έντουαρντ Λάμσον (1841-1919), *Ένα σχολείο του χωριού*, 1890. Πινακοθήκη Τέχνης του Πα-νεπιστημίου του Γέηλ, Η.Π.Α.

Ξεπερασμένες σχολικές πρακτι-κές:

«Ο δρ. Κιτ έγινε διευθυντής του Ιτον το 1809, σε μια δύσκολη πε-ρίοδο. Η πειθαρχία είχε χαλαρώ-σει... Ήταν μια φανταστική φιγού-ρα: πέντε πόδια ψηλός, δυνατός σαν ταύρος και φορούσε ένα ψηλό καπέλο σαν του Ναπολέοντα... Όταν θύμωνε το πρόσωπό του κοκ-κίνιζε και αφροί έβγαιναν από το στόμα του... Τον Μάιο και τον Ιού-νιο του 1810 τα αγόρια της πέμπτης εμφάνισαν τη συνήθεια να μπαί-νουν ορμητικά, κάνοντας φασαρία, στο παρεκκλήσι του σχολείου... Ο δρ. Κιτ μαστίγωσε και τα εκατό παι-διά της πέμπτης τάξης που έκαναν φασαρία.... Ο δρ. Κιτ έφυγε από το Ιτον το 1834 αλλά επί πολλά χρόνια αργότερα, οποιοδήποτε παιδί του Ιτον μπορούσε να ζωγραφίσει τη θηριώδη σιλουέτα του».

(J. Gathorne-Hardy, *The Public School Phenomenon*, Penguin Books, 1977).

Δήμος Σκουλάκης, *Ο δάσκαλος*, προσωπογραφία του Γ. Μόραλη, Εθνική Πινακοθήκη.

Τα κυριότερα σημεία στα οποία εντοπίζεται η κρίση του σχο-λείου είναι:

- **Αδυναμία εναρμόνισης με τις απαιτήσεις της οικονομίας.** Η οικονομία αλλάζει. Οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων για εργα-τικό δυναμικό και επιστημονικά στελέχη μεταβάλλονται. Το σχολείο χρειάζεται να παρακολουθήσει αυτές τις αλλαγές. Προ-φανώς το σχολείο δεν μπορεί να γίνει –και ούτε αυτός είναι ο στόχος του– δέσμιο των συγκυριακών απαιτήσεων των επιχει-ρήσεων. Όμως, δεν μπορεί και να λειτουργεί σε πλήρη απομό-νωση από τις ανάγκες της οικονομίας. Χρειάζεται να βρεθεί η χρυσή τομή.
- **Αδυναμία παρακολούθησης της τεχνολογίας.** Η τεχνολογία, και ιδιαίτερα η πληροφορική, αλλάζει τα δεδομένα στον χώρο της γνώσης. Ο μαθητής, αλλά και ο εκπαιδευτικός, έχουν πλέον εύκολη πρόσβαση σε πληροφορίες. Το σχολείο που επιμένει να περιορίζεται στην παροχή πληροφοριών στους μαθητές ανήκει στο παρελθόν. Το σχολείο χρειάζεται να γίνει χώρος διαχείρισης και ανάλυσης της πληροφορίας.
- **Αδυναμία απάντησης σε προβλήματα της κοινωνικής ζωής του μαθητή.** Οι νέοι, σήμερα, αντιμετωπίζουν πιο περίπλοκα προβλήματα απ' ό,τι οι νέοι πριν από τριάντα ή σαράντα χρόνια. Το σχολείο χρειάζεται να βοηθήσει τους μαθητές να διαχειρι-στούν αυτά τα προβλήματα. Ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου, στις σύγχρονες δύσκολες συνθήκες, φαίνεται να αποκτά καινού-ρια βαρύτητα. Οι εκπαιδευτικοί είναι ενήλικες που, πέρα από τη διδασκαλία, μπορούν να συζητήσουν με τους μαθητές τα προ-βλήματα που αντιμετωπίζουν οι δεύτεροι, να τους προτείνουν λύσεις, να τους ανοίξουν ορίζοντες στη σκέψη, να μοιραστούν μαζί τους την κοινωνική εμπειρία τους.

Τάκης Κατσουλίδης, *Οι δύο γενιές*, Εθνική Πινακοθήκη.

3.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα

3.5.1 Κοινωνικό στρώμα και κοινωνική τάξη

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Δεν ασκούν όλοι το ίδιο επάγγελμα, δεν κατέχουν τα ίδια περιουσιακά στοιχεία, δεν έχουν το ίδιο εισόδημα, δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο μόρφωσης. Επίσης, δεν ασκούν όλοι την ίδια επιρροή στους συνανθρώπους τους. Με άλλα λόγια, υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στους ανθρώπους και μάλιστα ιεραρχική. Αυτή την κατάσταση αποδίδει ο όρος «κοινωνική διαστρωμάτωση».

Κοινωνική διαστρωμάτωση είναι η κατάταξη των μελών της κοινωνίας σε ανώτερες και κατώτερες τάξεις και στρώματα. Πώς γίνεται αυτή η κατάταξη; Με ποια κριτήρια; Στο σημείο αυτό, οι κοινωνιολογικές σχολές έχουν διαφορετικές απόψεις. Πιο αναλυτικά:

- **Μαρξισμός: ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.** Οι κοινωνικοί επιστήμονες που έχουν επηρεαστεί από τον Καρλ Μαρξ ορίζουν την κοινωνική τάξη με κριτήριο τη σχέση ιδιοκτησίας που έχει το άτομο με τα μέσα παραγωγής. Υπάρχουν οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και αυτοί που εργάζονται σε αυτά. Οι δουλοκτήτες, οι φεουδάρχες, οι κεφαλαιοκράτες κατέχουν τα μέσα παραγωγής και συγκροτούν την ανώτερη κοινωνική τάξη στην κοινωνία τους. Οι δούλοι, οι δουλοπάροικοι, οι εργάτες δεν κατέχουν μέσα παραγωγής. Εργάζονται σε αυτά. Συγκροτούν την κατώτερη τάξη στην κοινωνία τους. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες, η **αστική τάξη** (βιομήχανοι, εφοπλιστές, τραπεζίτες κτλ.) είναι η ανώτερη τάξη στην κοινωνία. Οι εργάτες και οι υπάλληλοι ανήκουν στην **εργατική τάξη**. Υπάρχουν, όμως, και άτομα που έχουν μικρή ιδιοκτησία μέσων παραγωγής (μικρές βιοτεχνίες, εργαστήρια ζαχαροπλαστικής, φούρνους κτλ.). Αυτά τα άτομα δεν ανήκουν στην αστική τάξη αλλά ούτε και στην εργατική. Συγκροτούν τα **μικροαστικά στρώματα**. Χρησιμοποιούμε τον όρο **στρώμα** και όχι τάξη, καθώς οι μικροαστοί έχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσά τους ως προς το μέγεθος της περιουσίας τους, το εύρος των δραστηριοτήτων τους κτλ. Δεν είναι το ίδιο ένας ιδιοκτήτης μίνι μάρκετ με έναν που διατηρεί με προσωπική εργασία ένα μαγαζάκι με ψιλικά. Οι μαρξιστές εστιάζουν στα «αντικειμενικά» κριτήρια με τα οποία συγκροτείται η κοινωνική τάξη.
- **Σχολή του Λειτουργισμού: προσόντα των ανθρώπων.** Οι λειτουργιστές θεωρούν ότι η κοινωνία λειτουργεί αποτελεσματικά όταν τα πιο άξια και πιο εργατικά μέλη της αναλαμβάνουν τους πιο κρίσιμους ρόλους. Γι' αυτό και θεωρούν ότι τα προσόντα των μελών της κοινωνίας είναι αυτά που, τελικά, προκαλούν την διαστρωμάτωση και όχι η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Οι

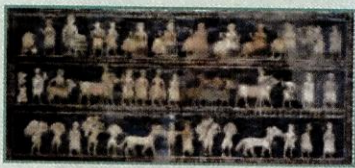

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, *Ουσία και σκιά*, 1938, Εθνική Πινακοθήκη.

Η κοινωνική τάξη είναι ένας παράγοντας που παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ζωής των ανθρώπων.

«Η επίδραση της κοινωνικής τάξης μπορεί να είναι μικρότερη από ό,τι θεωρούσε ο Μαρξ, λίγες όμως είναι οι περιοχές της κοινωνικής ζωής που παραμένουν άθικτες από τις ταξικές διαφοροποιήσεις. Ακόμη και οι σωματικές διαφορές συνδέονται με την ταξική προέλευση. Τα μέλη της εργατικής τάξης εμφανίζουν μικρότερο βρεφικό βάρος και υψηλότερη βρεφική θνησιμότητα, έχουν μικρότερη διάπλαση στην εποχή της ωριμότητάς τους, έχουν χειρότερη υγεία και πεθαίνουν σε μικρότερη ηλικία από εκείνα των υψηλότερων κοινωνικών κατηγοριών. Οι κυριότερες μορφές πνευματικής ανωμαλίας και σωματικής ασθένειας, συμπεριλαμβανομένων των καρδιακών παθήσεων, του καρκίνου, του διαβήτη, της πνευμονίας και της βρογχίτιδας, είναι συχνότερες στα χαμηλότερα στρώματα της ταξικής δομής από ό,τι σε εκείνα που βρίσκονται πλησιέστερα προς την κορυφή».

(A. Giddens, *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002).

Το «λάβαρα» της σουμερικής πόλης Ουρ. Η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής εκείνης παρουσιάζεται με σαφή τρόπο. Επάνω είναι οι άνθρωποι των ανακτόρων που κάθονται και ασχολούνται με τη μουσική κτλ. Κάτω είναι ο λαός με τις καθημερινές εργασίες που κάνει (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

Ο Τομ Μπότομορ (Άγγλος κοινωνιολόγος, 1920-1992) παρατήρησε ότι ο Βέμπερ αποδέχεται τη συγκρότηση της κοινωνικής τάξης με τα κριτήρια που θέτουν οι μαρξιστές (ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής). Τα πρόσθετα κριτήρια που αυτός έθεσε αφορούν κοινωνικές θέσεις ή, καλύτερα, στρώματα κοινωνικών θέσεων.

Ο Μαξ Βέμπερ είναι, κατά τον Μπότομορ, ο κοινωνιολόγος που διευκρίνισε ότι **κοινωνικές τάξεις** και **στρώματα κοινωνικών θέσεων** είναι δύο διαφορετικά πράγματα.

Τα στρώματα κοινωνικών θέσεων ανταποκρίνονται στα υποκειμενικά κριτήρια που θέτουν τα μέλη μιας κοινωνίας (ποια θέση έχει γι' αυτούς κύρος).

Η κοινωνική τάξη ορίζεται αντικειμενικά (ιδιοκτησία μέσων παραγωγής).

Η προσθήκη του Μαξ Βέμπερ εμπλούτισε την κοινωνιολογική ανάλυση της διαστρωμάτωσης, διότι πρόσθεσε το υποκειμενικό στοιχείο, την αξιολογική κρίση των ανθρώπων.

λειτουργιστές θεωρούν ότι μια κοινωνία προοδεύει και εξασφαλίζει στα μέλη της ατομική πρόοδο, όταν ενθαρρύνει τους πιο αξιους και τους πιο εργατικούς να καταλάβουν υψηλότερες θέσεις, να «ανέβουν» επαγγελματικά και κοινωνικά. Γι' αυτό και δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη λειτουργία του εκπαιδευτικού θεσμού να διακρίνει ποιοι είναι οι πιο έξυπνοι, οι πιο ικανοί, οι πιο εργατικοί και να τους προωθήσει μέσα από αντικειμενικές αξιολογικές διαδικασίες (εξετάσεις) στις ανώτερες θέσεις. Πολλοί κάτοχοι μέσων παραγωγής έχασαν την περιουσία τους, λένε οι λειτουργιστές. Ενώ άνθρωποι που ξεκίνησαν τη ζωή τους πάμφτωχοι βρέθηκαν να έχουν στην ιδιοκτησία τους τεράστιες επιχειρήσεις. Κατά συνέπεια, καθοριστικό κριτήριο για την κοινωνική διαστρωμάτωση είναι τα προσόντα και οι ικανότητες του ανθρώπου.

- **Οι απόψεις του Μαξ Βέμπερ.** Η άποψη του Γερμανού κοινωνιολόγου Μαξ Βέμπερ για την κοινωνική διαστρωμάτωση περιέχει στοιχεία και από τις δύο σχολές που περιγράψαμε. Ο **οικονομικός παράγοντας**, κατά τον Βέμπερ, δεν μπορεί να αγνοηθεί. Η κατοχή μέσων παραγωγής σαφώς και τοποθετεί κάποιον άνθρωπο σε κάποια κοινωνική τάξη. Υπάρχουν, όμως, σε κάθε κοινωνία και άλλα επιμέρους αλλά εξίσου σημαντικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά σχετίζονται με τις αξίες της κοινωνίας. Υπάρχουν θέσεις που έχουν ιδιαίτερο **κύρος** και **γόητρο** σε μια κοινωνία. Για παράδειγμα, με κριτήριο το ύψος του μισθού, ο εκπαιδευτικός και ο ιερέας δεν ανήκουν στα υψηλά εισοδηματικά στρώματα. Όμως, έχουν κύρος. Υπάρχουν άνθρωποι που δίνουν βαρύτητα στην άποψη του εκπαιδευτικού και του ιερέα. Τέλος, υπάρχουν θέσεις που έχουν **πολιτική δύναμη** και **κοινωνική επιρροή**. Το στέλεχος ενός κόμματος μπορεί να μην έχει περιουσιακά στοιχεία και υψηλό εισόδημα, όμως διαθέτει πολιτική δύναμη και κοινωνική επιρροή.

Οι κοινωνικές τάξεις δεν είναι ομοιογενείς ομάδες στο εσωτερικό τους. Υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των μελών κάθε τάξης για διάφορους λόγους. Οι βιομήχανοι ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Το ίδιο και οι τραπεζίτες. Εκτός από τις διαφορές συμφερόντων, υπάρχουν και διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των τάξεων. Δεν έχουν όλοι οι βιομήχανοι την ίδια οικονομική και πολιτική δύναμη. Ούτε όλοι οι εργάτες βρίσκονται στην ίδια θέση. Δεν έχουν τον ίδιο μισθό, τις ίδιες συνθήκες εργασίας αλλά ούτε και τα ίδια περιουσιακά στοιχεία. Γι' αυτό και στο εσωτερικό των τάξεων υπάρχουν **κοινωνικά στρώματα**, τα οποία εκφράζουν αυτές τις διαφοροποιήσεις.

3.5.2 Κοινωνική θέση και κοινωνικός ρόλος

Κοινωνική θέση είναι η θέση που κατέχει ένα άτομο στην κοινωνία ή σε μια κοινωνική ομάδα. Ο εκπαιδευτικός, ο τεχνίτης, ο μηχανικός, ο καπετάνιος, ο μαθητής αποτελούν κοινωνικές θέσεις.

Οι κοινωνικές θέσεις δεν έχουν την ίδια ισχύ σε μια κοινωνία. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές θέσεις δεν έχουν την ίδια δυνατότητα να επηρεάσουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική ζωή της κοινωνίας ή κάποιων μελών της. **Η κοινωνική ισχύς** διακρίνεται σε τρία είδη:

α) Οικονομική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την οικονομική ζωή (π.χ. ένας ισχυρός επιχειρηματίας).

β) Πολιτική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την πολιτική ζωή, την εξουσία κτλ. (π.χ. ένας υπουργός, ένα στέλεχος κάποιου κόμματος που βρίσκεται ψηλά στην κομματική ιεραρχία).

γ) Πολιτισμική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την πολιτική ζωή της κοινωνίας (π.χ. η δυνατότητα ενός καλλιτέχνη να επηρεάσει την αισθητική της κοινωνίας).

Ανάλογα με το **πόση** και τι **είδους** κοινωνική ισχύ έχει μια κοινωνική θέση, καθορίζεται και το πόσο υψηλά ή χαμηλά βρίσκεται στην κοινωνική ιεραρχία. Ειδικότερα:

- **Πόση κοινωνική ισχύ.** Είναι το μέγεθος της κοινωνικής ισχύος που έχει μια κοινωνική θέση. Οι βιομήχανοι, οι τραπεζίτες, οι εφοπλιστές, οι καθηγητές πανεπιστημίου κτλ. έχουν μεγάλο εύρος κοινωνικής ισχύος, καθώς μπορούν να επηρεάσουν πολλούς τομείς της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής ζωής.
- **Τι είδους κοινωνική ισχύ.** Εκτός από το πόση κοινωνική ισχύ διαθέτει μια κοινωνική θέση έχει σημασία και τι είδους είναι αυτή η κοινωνική ισχύ, δηλαδή σε ποια πεδία της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής έχει επίδραση. Π.χ. ένας ηθοποιός έχει ισχύ στον χώρο της τέχνης, αλλά δεν έχει ισχύ στον χώρο των επιχειρήσεων.

Βέβαια, δεν πρέπει να διαφεύγει ότι τις κοινωνικές θέσεις τις καταλαμβάνουν άνθρωποι με διαφορετικές προσωπικότητες, ικανότητες κτλ. Γι' αυτό και διαφορετικοί άνθρωποι στην ίδια θέση επιτυγχάνουν, πολλές φορές, εντελώς διαφορετικά πράγματα. Μια αγγλική παροιμία λέει: «Δεν υπάρχει καλό και κακό τραγούδι. Υπάρχει καλός και κακός τραγουδιστής. Ο τραγουδιστής κάνει το τραγούδι».

Από την κοινωνική θέση απορρέει ο **κοινωνικός ρόλος**, δηλαδή οι προδιαγραφές που θέτει η κοινωνία με βάση τις οποίες θα ασκήσει το άτομο τα καθήκοντα της θέσης του.

Οι όροι «κοινωνική θέση» και «κοινωνικός ρόλος» δεν ταυτίζονται. Ένας άνθρωπος μπορεί να κατέχει μια κοινωνική θέση, για παράδειγμα να είναι εκπαιδευτικός. Από τη θέση αυτή απορρέει ο ρόλος που πρέπει να διαδραματίσει. Τις προδιαγραφές, το τι πρέπει να κάνει στο πλαίσιο του ρόλου αυτού, τις θέτουν η κοινωνία και η πολιτεία. Έτσι, αναμένουμε από τον εκπαιδευτικό να είναι συνεπής στην ώρα του, να συμπεριφέρεται με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό, να μη χειροδικεί, να προσπαθεί με το μάθημα και τις δραστηριότητες να τους μεταδώσει γνώσεις, αξίες κτλ. Αυτός

Γελοιογραφία: Η τρίτη τάξη κουβαλά τον κλήρο και την αριστοκρατία.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση της γαλλικής κοινωνίας, τις παραμονές της Γαλλικής Επανάστασης, δείχνει τι σημαίνει μια κοινωνική τάξη ή μια κοινωνική θέση να έχει οικονομική ισχύ αλλά να μην έχει πολιτική ισχύ. Στη γαλλική κοινωνία του 18ου αιώνα υπήρχαν τρεις τάξεις: οι κληρικοί (0,5% του συνόλου), οι ευγενείς (1,5% του συνόλου) και η τρίτη τάξη (98% του συνόλου) στην οποία ανήκαν αστοί, εργάτες και αγρότες. Οι δύο πρώτες τάξεις είχαν μόνο προνόμια, ενώ η τρίτη είχε μόνο υποχρεώσεις.

Η αστική τάξη (έμποροι, δικηγόροι, γιατροί κτλ.) ήταν ενταγμένη στην τρίτη τάξη. Μπορεί να ήταν δυναμικά ανερχόμενη τάξη και τα μέλη της να είχαν υψηλά εισοδήματα από τις δραστηριότητές τους, όμως δεν είχαν την πολιτική ισχύ των ευγενών. Μέσω της Γαλλικής Επανάστασης, οι αστοί διεκδίκησαν να αποκτήσουν και πολιτική ισχύ.

«Έτσι, η αντιπροσώπευση στο νομοθετικό σώμα, αφού εξαρτάται από τον φόρο που πληρώνει ο καθένας, θα πέσει στα χέρια των πλουσίων». Από την εφημερίδα του Γάλλου επαναστάτη Μαρά Ο φίλος του λαού, 18 Νοεμβρίου 1789.

Θεόδωρος Πάλλης, *Η νυχτερία του πασά της Ταγγέρης*, 1884, Εθνική Πινακοθήκη.

«Δεν υπάρχουν θέσεις χωρίς ρόλους και ρόλοι χωρίς θέσεις».

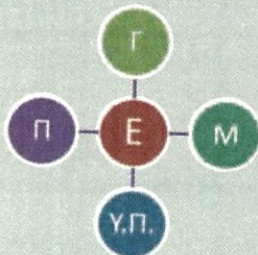
Ραλφ Λίντον

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφορετικά τελετουργικά για κάθε κοινωνική θέση και κάθε ρόλο. Η γέννηση, ο θάνατος, η ενηλικίωση κτλ. συνιστούν «στιγμές» που συνδέονται με διαφορετικές τελεουργίες σε διαφορετικές κοινωνίες και εποχές.

Ο κάτοχος μιας κοινωνικής θέσης πρέπει να ανταποκριθεί σε έναν σύνθετο ρόλο, καθώς εμπλέκεται σε σχέσεις με πολλές άλλες θέσεις και ρόλους.

Ένας εκπαιδευτικός (Ε) εμπλέκεται ταυτόχρονα με:

- τους μαθητές (Μ)
- τους γονείς (Γ)
- τον διευθυντή του σχολείου (Δ)
- τον προϊστάμενο Περιφέρειας (Π)
- το υπουργείο (Υ.Π.)

Η κοινωνική του θέση οδηγεί σε έναν ρόλο σύνθετο με πολλά καθήκοντα.

Αντίστοιχα, σύνθετοι είναι οι υπόλοιποι ρόλοι που «διαδραματίζουν» οι άνθρωποι στις σύγχρονες κοινωνίες.

Συνέπεια της πολλαπλότητας των ρόλων είναι το φαινόμενο της σύγκρουσής τους. Οι υποχρεώσεις ενός ρόλου συγκρούονται με αυτές των υπόλοιπων ρόλων που ασκεί το άτομο.

είναι ο κοινωνικά αποδεκτός ρόλος του εκπαιδευτικού στην κοινωνία μας. Γι' αυτό και ο ρόλος ορίζεται ως η **κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά που αντιστοιχεί σε μια κοινωνική θέση**. Υπάρχει και η περίπτωση κάποιος εκπαιδευτικός να μην ανταποκρίνεται στα καθήκοντα της θέσης του. Ο τρόπος, δηλαδή, που ασκεί τα όσα ορίζει η θέση του (ο ρόλος) να έρχεται σε αντίθεση με τα όσα προσδοκά η κοινωνία.

Οι ρόλοι διακρίνονται σε **άτυπους** και **τυπικούς**:

- **Άτυποι.** Είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που δεν προσδιορίζονται από κάποιο νόμο. Ο ρόλος του φίλου είναι άτυπος. Κανένας νόμος δεν ορίζει πώς φέρονται οι φίλοι. Αυτό καθορίζεται από την καθημερινή κοινωνική πρακτική. Πάντως, κάθε άνθρωπος περιμένει ο φίλος του να είναι ειλικρινής, να συμπαραστέκεται στις δύσκολες στιγμές κτλ. Αντίστοιχα, ο ρόλος του αναγνώστη, του θεατή μιας θεατρικής παράστασης είναι ρόλοι άτυποι, δεν καθορίζεται από κάποια τυπική ρύθμιση τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνει κάποιος.
- **Τυπικοί.** Είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που το περιεχόμενό τους έχει καθοριστεί από μια τυπική ρύθμιση (νόμος). Ο ρόλος, για παράδειγμα, του εκπαιδευτικού είναι ένας τυπικός κοινωνικός ρόλος. Υπάρχουν συγκεκριμένοι νόμοι που ρυθμίζουν πώς πρέπει και πώς δεν πρέπει να φέρεται ένας εκπαιδευτικός. Το ίδιο ισχύει και για τον μαθητή. Οι τυπικοί ρόλοι μπορεί να είναι **χαλαροί** ή **αυστηροί** ανάλογα με τα περιθώρια ελευθερίας που αφήνουν στο άτομο.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι άνθρωποι ασκούν ταυτόχρονα πολλούς ρόλους. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο της **σύγκρουσης των ρόλων**, όπου οι υποχρεώσεις των ρόλων συγκρούονται μεταξύ τους. Μια γυναίκα, για παράδειγμα, είναι σύζυγος, μητέρα, εργαζόμενη, πολίτης κτλ. Η ανατροφή των παιδιών της μπορεί να έρχεται σε σύγκρουση με το επάγγελμά της που απαιτεί χρόνο ή με την πολιτική της δράση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα άτομα αισθάνονται δυσφορία, καθώς καταλαβαίνουν ότι δεν ανταποκρίνονται με επάρκεια στα καθήκοντά τους. Η σύγκρουση ρόλων συχνά βιώνεται και ψυχολογικά. (π.χ. ο γονιός λόγω πολλαπλών υποχρεώσεων στενοχωριέται επειδή λείπει πολλές ώρες από την οικογένειά του).

3.5.3 Κοινωνική κινητικότητα

Η κοινωνική διαστρωμάτωση, στις σύγχρονες κοινωνίες, δεν είναι μια στατική πραγματικότητα. Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να μετακινούνται από τη μια κοινωνική τάξη στην άλλη, από το ένα κοινωνικό στρώμα στο άλλο και να αλλάζουν κοινωνικές θέσεις.

Κοινωνική κινητικότητα είναι η μετακίνηση των ανθρώπων από μια κοινωνική τάξη ή στρώμα σε άλλη κοινωνική τάξη ή στρώμα (π.χ. ένα υπάλληλος γίνεται επιχειρηματίας) ή η μετακί-

νηση από μια κοινωνική θέση σε άλλη, χωρίς να αλλάξουν κοινωνική τάξη ή στρώμα (π.χ. ένας εκπαιδευτικός πηγαίνει από το Α σχολείο στο Β).

Η κοινωνική κινητικότητα δεν ήταν εύκολη στο δουλοκτητικό και το φεουδαρχικό σύστημα. Σχεδόν δεν υπήρχε. Κάποιοι που γεννιόταν ή γινόταν δούλος ήταν πολύ δύσκολο να περάσει στην τάξη των ελευθέρων. Οι δουλοπάροικοι γεννιούνται και πέθαιναν δουλοπάροικοι. Στο καπιταλιστικό σύστημα υπάρχει η δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας.

Περίπτωση αποκλεισμού της κοινωνικής κινητικότητας είναι το **καστικό σύστημα** των Ινδίων. Στις Ινδίες, η κοινωνία είναι χωρισμένη σε τέσσερις **κάστες**. Με τη γέννησή του, ο κάθε άνθρωπος εντάσσεται σε μια κάστα, την κάστα στην οποία ανήκουν οι γονείς του και δεν μπορεί να μετακινηθεί από αυτή. Ο γάμος ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών καστών απαγορεύεται από τη θρησκεία (ινδουισμός). Γι' αυτό και ο όρος «κάστα», εκτός από τη συγκεκριμένη πραγματικότητα της ινδικής κοινωνικής διαστρωμάτωσης, χρησιμοποιείται γενικότερα ως αναφορά σε συστήματα διαστρωμάτωσης στα οποία είναι δύσκολο κάποιος να μετακινηθεί ή σε ομάδες στις οποίες είναι δύσκολο κάποιος να διεισδύσει.

Η κοινωνική κινητικότητα εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τις μεταβολές που γίνονται σε μια κοινωνία. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αγροτικός τομέας των αναπτυγμένων κοινωνιών συρρικνώθηκε και αυξήθηκαν ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας. Η αλλαγή αυτή δημιούργησε δυνατότητες σε κατοίκους της υπαίθρου να έρθουν στις πόλεις και να ασκήσουν επαγγέλματα πολύ καλύτερα από τα σκληρά αγροτικά επαγγέλματα που ασκούσαν οι γονείς τους. Το εκπαιδευτικό σύστημα, επίσης, διευρύνθηκε με τη δωρεάν δημόσια εκπαίδευση, την ίδρυση περισσότερων πανεπιστημιακών σχολών κτλ. Επειδή ο τομέας των υπηρεσιών απαιτεί πιο μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό παρουσιάστηκαν πολύ περισσότερες ευκαιρίες σε παιδιά των κατώτερων τάξεων να μορφωθούν και να έχουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Παιδιά αγροτών και εργατών κατάφεραν να γίνουν γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι, εκπαιδευτικοί και να ανέλθουν οικονομικά και κοινωνικά.

Στις μέρες μας, η κοινωνική κινητικότητα είναι υπαρκτή αλλά πολύ πιο δύσκολη σε σχέση με τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Σήμερα, ένας νέος που σπουδάζει θα δυσκολευτεί πολύ να σταδιοδρομήσει σε σύγκριση με το παρελθόν, όπου έβρισκε πολύ πιο εύκολα δουλειά στο αντικείμενο των σπουδών του. Τις δεκαετίες του '60 και του '70, ο πτυχιούχος είχε ασύγκριτα περισσότερες πιθανότητες από τον σημερινό πτυχιούχο να βρει γρήγορα εργασία στο αντικείμενο των σπουδών του.

Η κοινωνική κινητικότητα διακρίνεται, με **κριτήριο την κατεύθυνση**, σε ανοδική, καθοδική και οριζόντια. Πιο αναλυτικά:

α) Ανοδική. Είναι η μετακίνηση του ατόμου σε ανώτερες κοι-

Πιτιρίμ Αλεξάντροβιτς Σορόκιν
(1889-1968)

Ρωσοαμερικανός κοινωνιολόγος. Εγκατέλειψε τη Ρωσία το 1923 καθώς ήρθε σε σύγκρουση με το καθεστώς των μπολσεβίκων (ο Σορόκιν ήταν γραμματέας του Κερένσκυ). Στις Η.Π.Α. έγινε καθηγητής στο Χάρβαρντ. Διατύπωσε τη θεωρία της κοινωνικής κινητικότητας (1927).

Η θεωρία του Σορόκιν ήταν μια αισιόδοξη νότα για τον καπιταλισμό της εποχής του, ο οποίος γνώριζε την μεγάλη κρίση του 1929. «Παρά τα προβλήματά του» έλεγε ο Σορόκιν «ο καπιταλισμός δίνει τη δυνατότητα στον φτωχό να γίνει πλούσιος. Ο πλούσιος, αν δεν προσέξει, μπορεί να γίνει φτωχός». Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η οικονομική ανάπτυξη έδωσε ευκαιρίες κοινωνικής κινητικότητας στους ανθρώπους (από τα φτωχότερα στρώματα να ανέβουν στα μεσαία). Όχημα αυτής της κινητικότητας ήταν η εκπαίδευση και η επιχειρηματικότητα.

Ονόρ Ντομέ, *Βαγόνι τρίτης θέσης*, 1864, Μουσείο Μετροπόλιταν, Νέα Υόρκη.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, *Οι πατατοφάγοι*, 1885, Μουσείο Βαν Γκογκ, Αμστερνταμ.

Ορισμένοι καλλιτέχνες είδαν στα μέλη της κατώτερης τάξης την αθωότητα και τις αξίες που έλειπαν από τις ανώτερες τάξεις. Σε πολλές περιπτώσεις, αρκετοί καλλιτέχνες εξιδανίκευσαν τη ζωή των φτωχών εργατών και αγροτών, καθώς θεωρούσαν ότι συμβόλιζαν έναν κόσμο διαφορετικό από αυτόν στον οποίο οι ίδιοι ζούσαν. Η φτώχεια, η δυστυχία, η πολύωρη κοπιαστική εργασία έγιναν σύμβολα τιμιότητας και αθωότητας. Ο Βαν Γκογκ έγραφε στον αδερφό του, σχετικά με τον πίνακά του *Πατατοφάγοι*:

«Θέλησα να προσπαθήσω ευσυνείδητα να αποδώσω και εγώ την εντύπωση, πως αυτοί οι άνθρωποι, που κάτω από τη λάμπα τρώνε τις πατάτες τους με τα χέρια, που τα χώνουν μέσα στο πιάτο, δούλεψαν μ' αυτά και τη γη και πως ο πίνακάς μου εξυμνεί τη χειρωνακτική δουλειά και την τροφή που κέρδισαν οι ίδιοι τόσο τίμια. Θέλησα να κάνω τον θεατή να σκέφτεται έναν τρόπο ζωής ολότελα διαφορετικό απ' αυτόν που ζέρουμε εμείς οι πολιτισμένοι. Γι' αυτό λοιπόν δεν επιθυμώ καθόλου να τον βρει όλος ο κόσμος ωραίο ή καλό».

(Βαν Γκογκ, *Γράμματα στον αδερφό του Θεόδωρο*, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1990)

νωνικές τάξεις και στρώματα (π.χ. από εργάτης να γίνει επιχειρηματίας).

β) Καθοδική. Είναι η μετακίνηση του ατόμου από ανώτερες σε κατώτερες κοινωνικές τάξεις και στρώματα (όπως λέει και το λαϊκό γνωμικό, «από δήμαρχος κλητήρας»).

γ) Οριζόντια. Το άτομο μετακινείται εντός της ίδιας κοινωνικής τάξης ή στρώματος (π.χ. ένας λογιστής από την εταιρεία Α πηγαίνει να εργαστεί ως λογιστής στην εταιρεία Β).

Με **κριτήριο τον χρόνο**, η κοινωνική κινητικότητα διακρίνεται σε ενδογενεακή και διαγενεακή. Ειδικότερα:

α) Ενδογενεακή. Είναι η κινητικότητα που γίνεται στη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου (μέσα στην ίδια γενιά).

β) Διαγενεακή. Είναι η κοινωνική κινητικότητα που πραγματοποιείται από γενιά σε γενιά (π.χ. το παιδί ενός εργάτη γίνεται γιατρός ή το παιδί ενός βιομήχανου χάνει την πατρική περιουσία και γίνεται εργάτης).

Κοινωνική τροχιά είναι η πορεία που περιλαμβάνει τις κοινωνικές θέσεις τις οποίες κατέλαβε ένα άτομο στη διάρκεια της ζωής του. **Η κοινωνική τροχιά αφορά την ενδογενεακή κινητικότητα** και μπορεί να είναι ευθεία, ανοδική ή καθοδική (ανάλογα με τη κατεύθυνση της κινητικότητας).

Η κοινωνική τροχιά είναι ένα χρήσιμο εργαλείο, το οποίο επιτρέπει στους κοινωνικούς επιστήμονες να παρακολουθήσουν την κοινωνική κινητικότητα ενός ανθρώπου σε σχέση με τις αλλαγές στην οικονομία και τις κοινωνικές συνθήκες.

3.6 Κοινωνικές ανισότητες

3.6.1 Αίτια και μορφές κοινωνικών ανισοτήτων

Η κοινωνική διαστρωμάτωση είναι έκφραση της κοινωνικής ανισότητας. Οι άνθρωποι κατανέμονται σε τάξεις και στρώματα επειδή ο πλούτος, η δύναμη και οι ευκαιρίες είναι άνισα κατανομημένες.

Η ανισότητα οφείλεται σε οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Πιο αναλυτικά:

α) Κυριαρχία της οικονομίας στην πολιτική. Η διαπλοκή πολιτικών με οικονομικά συμφέροντα είχε ως αποτέλεσμα την απαξίωση της πολιτικής και την κυριαρχία της λογικής των επιχειρήσεων στην κοινωνική ζωή. Η εξυπηρέτηση του ιδιωτικού συμφέροντος, η κυριαρχία της λογικής ότι τα πάντα στη ζωή υπολογίζονται ως «κόστος-όφελος», η θυσία των πάντων στον βωμό του κέρδους άφησαν την κοινωνία απροστάτευτη στις επιδιώξεις των επιχειρήσεων και των πολιτικών εξουσιών που διαπλέκονταν με αυτές. Αυτό αύξησε τις κοινωνικές ανισότητες, καθώς άφησε τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα χωρίς κανένα δίκτυ κοινωνικής προστασίας. Χρειάζεται η πολιτική (δημόσιο συμφέρον) να ανακτήσει το έδαφος που έχασε. Όπως επεσήμανε και ο Ντάρεντορφ (βλ. ενότητα 3.3.2), χωρίς θεσμούς που θα περιορίσουν την άνισα κατανομημένη δύναμη, οι κοινωνίες θα εισέλθουν στη βαρβαρότητα. Οι πλούσιοι θα γίνουν πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι.

β) Συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας. Το κράτος πρόνοιας, που μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στήριξε τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα και άμβλυσε τις συνέπειες της κοινωνικής ανισότητας, έχει συρρικνωθεί. Η συρρίκνωση της δημόσιας παιδείας και της δημόσιας υγείας οδηγεί στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

γ) Μείωση της αμοιβής της εργασίας. Η υψηλή ανεργία έχει οδηγήσει στη μείωση των μισθών των εργαζομένων. Ένας εργαζόμενος προκειμένου να αποφύγει την ανεργία δέχεται, πολλές φορές, να εργαστεί με λιγότερες αποδοχές από αυτές που ορίζουν οι συμβάσεις εργασίας. Αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μιας γενικής τάσης μείωσης των μισθών, η οποία μεγαλώνει τις ανισότητες.

δ) Αδυναμία πρόσβασης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.

Οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν ανάγκη από μορφωμένο και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Η αδυναμία τμημάτων του πληθυσμού να αποκτήσουν εκπαιδευτικά προσόντα αυξάνει τις ανισότητες, καθώς καθιστά τους ανθρώπους αυτούς όλο και πιο ανίσχυρους στο να εισέλθουν με αξιώσεις στην αγορά εργασίας.

Η κοινωνική ανισότητα παίρνει πολλές **μορφές**. Εμφανίζεται κυρίως ως:

- **Οικονομική ανισότητα.** Σημαντική διάσταση της ανισότητας

Χέρμπερτ Σπένσερ
(Herbert Spencer, 1820-1903)

Άγγλος φιλόσοφος, βιολόγος και κοινωνιολόγος. Εμπνεύστηκε από το έργο του Δαρβίνου για την εξέλιξη των ειδών και μετέφερε αυτή τη λογική στην κοινωνία. Δημιούργησε, έτσι, τον **κοινωνικό δαρβινισμό**, σύμφωνα με τον οποίο τα πιο ικανά μέλη της κοινωνίας είναι αυτά που θα επιβιώσουν.

«Οι ικανότεροι θα επιβιώσουν». Με αυτή τη φράση ο Χέρμπερτ Σπένσερ περιέγραψε τη λειτουργία της κοινωνίας. Έτσι δικαιολογεί και την κοινωνική ανισότητα: είναι το αποτέλεσμα της διαρκούς πάλης των ανθρώπων για επιβίωση.

Οι απόψεις του Σπένσερ είναι ακόμη παρούσες στις σύγχρονες κοινωνίες, οι οποίες, σε ορισμένες θεωρήσεις, εμφανίζονται σαν ζούγκλες όπου τα πιο δυνατά θηρία τρώνε τα πιο αδύνατα. Δεν είναι τυχαίο που η κοινωνιολογική θεώρηση του Σπένσερ γοήτευσε τον μεγαλοεπιχειρηματία Τζον Ροκφέλερ (1839-1937), ο οποίος σύστηνε τα βιβλία του Άγγλου κοινωνιολόγου προς ανάγνωση. Τόσο ο Σπένσερ όσο και ο Ροκφέλερ δεν «συμπαθούσαν» τους φτωχούς. Θεωρούσαν ότι δεν πάλεψαν όσο έπρεπε για να αποφύγουν τη φτώχεια.

Γ. Σικελιώτης, *Ασία*, Εθνική Πινακοθήκη.

Η κοινωνική ανισότητα έχει **κοινωνικές αιτίες**. Δεν οφείλεται στα βιολογικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Αντίθετα, υπάρχουν κοινωνίες που ιεραρχούν ως κατώτερους, και αποκλείουν, ανθρώπους από την εκπαίδευση, τα επαγγέλματα κτλ. επειδή ανήκουν σε κάποια φυλή. Και εδώ η διάκριση είναι κοινωνική. Παλαιότερα, οι φυλετικές διακρίσεις εναντίον των μαύρων στις Η.Π.Α. ήταν ένας αέναος κύκλος που τα αίτια τροφοδοτούσαν τα αποτελέσματα και το αντίστροφο. Ο μαύροι αποκλείονταν από τα σχολεία, τις σπουδές, τα καλοπληρωμένα και με γόητρο επαγγέλματα. Ζώντας απομονωμένοι σε συγκεκριμένες γειτονίες παρέμεναν αγράμματοι, χωρίς κοινωνικές δεξιότητες που θα τους επέτρεπαν να κάνουν κάτι καλύτερο στη ζωή τους. Αυτή η κατάσταση, προϊόν κοινωνικών αποκλεισμών, ερμηνεύονταν ως βιολογική μειονεξία. Οι «μαύροι είναι σε αυτή την κατάσταση, λόγω του ότι είναι λιγότερο έξυπνοι από τους λευκούς» έλεγαν όσοι προκαλούσαν τους αποκλεισμούς και ήθελαν, ταυτόχρονα, να τους δικαιολογήσουν.

είναι η διαφορά στο εισόδημα. Οι εισοδηματικές ανισότητες, σε ολόκληρο τον κόσμο, μεγαλώνουν. Όλες οι έρευνες και οι εκθέσεις διεθνών οργανισμών και ερευνητικών κέντρων δείχνουν συνεχώς την τάση αύξησης του πλούτου σε όλο και λιγότερα χέρια. Ταυτόχρονα, αυξάνεται η φτώχεια σε ολόκληρο τον πλανήτη.

- **Εκπαιδευτική ανισότητα.** Τα παιδιά από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα έχουν λιγότερες ευκαιρίες για μόρφωση. Οι στατιστικές της εκπαίδευσης δείχνουν ότι, στις υψηλού κύρους σχολές (Ιατρική, Πολυτεχνείο, Νομική), κατορθώνουν να εισέλθουν ελάχιστα παιδιά εργατών, υπαλλήλων, φτωχών αγροτών κτλ. Όμως, ακόμη και στην περίπτωση που κάποιος νέος από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα κατορθώσει να εισαχθεί σε κάποια περιζήτητη σχολή, θα δυσκολευτεί πολύ να σταδιοδρομήσει επαγγελματικά σε σχέση με έναν συνάδελφό του που προέρχεται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.
- **Ανισότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας.** Τα πιο αδύναμα οικονομικά στρώματα δεν έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν, σε περίπτωση ανάγκης, σε ακριβά ιατρικά κέντρα, σε δαπανηρές θεραπείες κτλ.

3.6.2 Συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων

Οι συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων είναι πολλές και διαπερνούν το σώμα της κοινωνίας. Δεν αγγίζουν μόνο τα οικονομικά αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Ειδικότερα προκαλούν:

- **Υψηλή εγκληματικότητα.** Κοινωνίες με μεγάλες κοινωνικές ανισότητες εμφανίζουν και υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Όμως, η εγκληματικότητα αγγίζει όλη την κοινωνία και δημιουργεί ένα γενικευμένο κλίμα ανασφάλειας.
- **Διάλυση του κοινωνικού ιστού.** Οι κοινωνικές ανισότητες διαλύουν το αίσθημα του «εμείς» και του «ανήκειν» που συνέχουν μια κοινωνία.
- **Συρρίκνωση της δημοκρατίας.** Τα φτωχά στρώματα απαξιώνουν την πολιτική συμμετοχή, θεωρώντας ότι η συμμετοχή τους σε αυτή δεν πρόκειται να αλλάξει τη ζωή τους. Η διαπλοκή ορισμένων πολιτικών με επιχειρηματίες, καθώς και το αίσθημα των οικονομικά αδύναμων ότι είναι εγκαταλειμμένοι στην τύχη τους, καταρρακώνει και υποβαθμίζει τη δημοκρατία.
- **Εμπόδιο στην ανάπτυξη.** Οι κοινωνικές ανισότητες εμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Τα ασφαλιστικά ταμεία καταρρέουν επειδή μειώνεται ο αριθμός των εργαζομένων. Οι επενδύσεις μειώνονται λόγω κοινωνικών εντάσεων και ανασφάλειας, η ανεργία αυξάνεται κτλ.

3.6.3 Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός

«Η πιο θανατηφόρα μορφή βίας είναι η φτώχεια».

Μαχάτμα Γκάντι, Ινδός πολιτικός

Η φτώχεια είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Ακούγεται παράδοξο σε μια κοινωνία που αποκαλείται «καταναλωτική» και σε έναν κόσμο, όπου η τεχνολογία έχει αυξήσει κατακόρυφα την παραγωγή προϊόντων, να υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι που αδυνατούν να ικανοποιήσουν τις βιοτικές τους ανάγκες.

Η ποσοτική διάσταση της φτώχειας είναι η **έλλειψη πόρων για την εξασφάλιση ενός ανεκτού επιπέδου ζωής**. Διακρίνεται, έτσι, η απόλυτη από τη σχετική φτώχεια.

Απόλυτη φτώχεια είναι η κατάσταση όπου κάποιος δεν μπορεί να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες, **Σχετική φτώχεια** είναι όταν κάποιο νοικοκυριό δεν μπορεί να απολαύσει στοιχειώδη αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνει ένα νοικοκυριό με μέσο εισόδημα (π.χ. να μην έχει τηλεόραση, ραδιόφωνο, τηλέφωνο κτλ.).

Η ποιοτική διάσταση της φτώχειας είναι η αδυναμία πρόσβασης του ατόμου σε υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας. Είναι οι μειωμένες ευκαιρίες σε σχέση με τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Είναι, εν τέλει, ο **κοινωνικός αποκλεισμός** που βιώνει από βασικά αγαθά, υπηρεσίες και ευκαιρίες της κοινωνίας.

Τα **αίτια της φτώχειας** είναι κυρίως:

α) Η ανεργία. Είναι το υπ' αριθμόν ένα οικονομικό πρόβλημα των σύγχρονων κοινωνιών με σοβαρές κοινωνικές συνέπειες και πολιτικές προεκτάσεις. Η ανεργία είναι βασική αιτία της φτώχειας.

β) Οι χαμηλοί μισθοί. Εκτός, όμως, από την ανεργία που οδηγεί στη φτώχεια, υπάρχει και η περίπτωση κάποιος να εργάζεται με χαμηλό μισθό, ο οποίος φτάνει μόλις για να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες. Οι μειώσεις των αποδοχών των εργαζομένων συμβάλουν στη αύξηση των φτωχών.

γ) Η συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Οι φτωχοί των μεγαλουπόλεων είναι σε πολύ χειρότερη κατάσταση από τους φτωχούς των χωριών. Στα χωριά η φτώχεια «κρύβεται». Οι κάτοικοι των χωριών έχουν λιγότερα έξοδα και μπορούν κάποια είδη διατροφής (κηπευτικά, γάλα κτλ.) να καλύψουν με δική τους οικιακή παραγωγή (κήπος, οικόσιτα ζώα κτλ.).

δ) Η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών. Ο υψηλός αριθμός των διαζυγίων προκάλεσε την αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών. Μονογονεϊκή οικογένεια σημαίνει ότι ο ένας και μοναδικός γονιός είτε θα εργάζεται είτε ενδέχεται να είναι άνεργος. Αυτό προκαλεί μείωση του εισοδήματος των οικογενειών, ιδιαίτερα αυτών με χαμηλό εισόδημα, οι οποίες τα καταφέρνουν όλο και πιο δύσκολα.

ε) Διοικητικές δυσλειτουργίες του κράτους. Στη χώρα μας είναι πλέον γενικά παραδεκτό ότι δεν έγινε στοχευμένη και πλή-

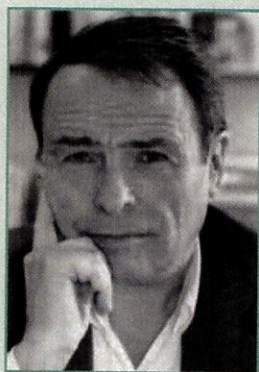
Φρίντα Κάλο, *Εδώ κρεμόντα τα ρούχα μου*.

Ο πίνακας απεικονίζει τις Η.Π.Α. την εποχή της κρίσης του 1929. Φτώχεια, διάλυση της κοινωνίας, απαξίωση των πάντων. Ουρανοξύστες, το Άγαλμα της Ελευθερίας στο βάθος και χιλιάδες άνθρωποι σαν μυρμήγκια να συρρέουν σε σκουπιδοτενεκέδες για να βρουν φαγητό. Αριστερά, το πεινασμένο πλήθος έχει βάλει φωτιά σε κτήρια.

«Οι επιχειρηματικοί και πολιτικοί ηγέτες στο Παγκόσμιο Οικονομικό Συνέδριο πρέπει να θυμηθούν ότι σε πάρα πολλές χώρες τα οφέλη της ανάπτυξης τα απολαμβάνουν πάρα πολύ λίγοι άνθρωποι. Αυτό δεν αποτελεί συνταγή για τη σταθερότητα και τη βιωσιμότητα». Κριστίν Λαγκάρντ, Γενική διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, συνέντευξή στους *Financial Times* (20-1-2014).

Ο πλούτος 1,7 τρις. δολαρίων που ανήκει στους 85 πλουσιότερους ανθρώπους στον κόσμο αντιστοιχεί στο εισόδημα που έχει το φτωχότερο 50% του παγκόσμιου πληθυσμού.

Έκθεση της φιλανθρωπικής οργάνωσης Oxfam, έτος 2013.

Πιέρ Μπουρντιέ
(Pierre Bourdieu, 1930-2002)

Γάλλος κοινωνιολόγος, ο οποίος μελέτησε συστηματικά και σε βάθος το πώς οι κοινωνικές ανισότητες επηρεάζουν κάθε πτυχή της ζωής των ανθρώπων και πώς αναπαράγονται.

Ο Μπουρντιέ υποστήριξε ότι υπάρχει τέσσερα είδη κεφαλαίου:

1. Το **οικονομικό κεφάλαιο**: πρόκειται για την περιουσία και το εισόδημα ενός ατόμου και της οικογένειάς του.

2. Το **μορφωτικό κεφάλαιο**: πρόκειται για τη μόρφωση ενός ατόμου και της οικογένειάς του.

3. Το **κοινωνικό κεφάλαιο**: πρόκειται για το δίκτυο κοινωνικών σχέσεων που έχει το άτομο και η οικογένειά του. Πόσα σημαντικά πρόσωπα γνωρίζουν που μπορούν να τους προωθήσουν σε θέσεις καριέρας, σε σπουδές κτλ. Όσο πιο ψηλά βρίσκεται στην κοινωνική ιεραρχία ένα άτομο τόσες περισσότερες ευκαιρίες έχει.

4. Το **συμβολικό κεφάλαιο**: πρόκειται για το γόητρο που έχει η ιδιότητα κάποιου ατόμου (επάγγελμα, μόρφωση κτλ.).

Οι ευκαιρίες που έχει το άτομο στη ζωή του για κοινωνική άνοδο εξαρτώνται από αυτά τα τέσσερα είδη κεφαλαίου.

ρης αξιοποίηση των κονδυλίων και των θεσμών του κράτους πρόνοιας προς όφελος των πιο φτωχών ομάδων. Υπήρχε άστοχη διασπορά των παροχών, με αποτέλεσμα να μην επωφεληθούν, όσο θα έπρεπε, οι πληθυσμοί που είχαν τις μεγαλύτερες ανάγκες και τα περισσότερα προβλήματα.

Η φτώχεια παράγει έναν αέναο (ασταμάτητο) κύκλο. Οι φτωχοί δεν έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες, δεν έχουν εργασία, έχουν μειωμένες ευκαιρίες. Κατά συνέπεια, γίνονται πιο φτωχοί και τα παιδιά τους είναι πολύ πιθανό να ζήσουν σε ακόμη μεγαλύτερη φτώχεια.

Οι στατιστικές της εκπαίδευσης δείχνουν ότι η σχολική αποτυχία, η διαρροή (διακοπή του σχολείου), η αδυναμία πραγματοποίησης πανεπιστημιακών σπουδών είναι πολύ συχνό φαινόμενο στα φτωχότερα στρώματα.

Οι στατιστικές της δικαιοσύνης δείχνουν ότι οι φυλακές είναι γεμάτες, κυρίως από φτωχούς που είτε δεν είχαν χρήματα να πληρώσουν δικηγόρο για να ασχοληθεί με την υπόθεσή τους είτε δεν είχαν χρήματα να πληρώσουν την ποινή τους και βρέθηκαν στη φυλακή. Τα λόγια του Ζάλευκου, μεγάλου νομοθέτη της αρχαιότητας, ισχύουν και σήμερα στο ακέραιο: «Η δικαιοσύνη είναι σαν τον ιστό της αράχνης. Πιάνει μόνο τα μικρά έντομα, διότι τα μεγάλα τον τρυπάνε και ξεφεύγουν».

Το οξύ δημογραφικό πρόβλημα της Ευρώπης, αλλά και της Ελλάδας, συνδέεται και αυτό με τη φτώχεια. Μπορεί παλιότερα η φτώχεια να μην ήταν εμπόδιο για να κάνει μια οικογένεια πολλά παιδιά, σήμερα όμως είναι. Οι συνθήκες της ζωής έχουν αλλάξει και η ανατροφή των παιδιών έχει μεγαλύτερες απαιτήσεις απ' ό,τι στο παρελθόν.

Η φτώχεια μπορεί να οδηγήσει στον **κοινωνικό αποκλεισμό**. Η πιο ακραία μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού είναι οι άστεγοι που ζουν στους δρόμους των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Οι άστεγοι, όπως δείχνουν σχετικές έρευνες, δεν είναι πρώην τρόφιμοι των ψυχιατρείων, αλκοολικοί και ναρκομανείς. Οι περισσότεροι ήταν άνθρωποι με εργασία, οικογένεια και σπίτι που χτυπήθηκαν από μεγάλες συμφορές στη ζωή τους. Η αδυναμία των θεσμών να υποστηρίξουν όσους δεν μπορούν να αποπληρώσουν δάνεια που πήραν για την επιχείρησή τους, την αγορά μιας κατοικίας, την απώλεια της εργασίας τους για μεγάλο χρονικό διάστημα βρίσκεται πίσω από αυτή την ακραία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού.

Όταν κάποιος μένει για χρόνια άνεργος, χάνει σταδιακά τις επαγγελματικές και κοινωνικές του δεξιότητες. Είναι πάρα πολύ δύσκολο να ενταχθεί ξανά στην εργασία. Το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού, που αγγίζει όλο και περισσότερους κατοίκους των αναπτυγμένων χωρών, είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί.

Χρειάζεται ενίσχυση της πολιτικής (δημόσιο συμφέρον) έναντι της οικονομίας (ιδιωτικό συμφέρον), ενίσχυση του κράτους πρόνοιας, προγράμματα κοινωνικής στήριξης των φτωχών.

3.6.4 Οι κοινωνικές ανισότητες στην ελληνική κοινωνία

Οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα έχουν δύο ανησυχητικά χαρακτηριστικά:

α) Διευρύνονται διαρκώς τα τελευταία χρόνια. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι κάτοικοι της Ελλάδας (Ελληνες και αλλοδαποί) να μπαίνουν στην κατάσταση της σχετικής αλλά και της απόλυτης φτώχειας.

β) Είναι ανθεκτικές. Οι κοινωνικές ανισότητες στη χώρα μας δεν φαίνεται να μειώνονται, παρά τα προγράμματα που κατά καιρούς έχουν εφαρμοστεί.

Δεδομένου ότι γίνονται διαρκώς έρευνες και νέα στατιστικά στοιχεία εμφανίζονται και επικαιροποιούν την εικόνα των κοινωνικών ανισοτήτων στη χώρα μας, δεν έχει νόημα να παραθέσουμε εδώ στοιχεία τα οποία σε ένα ή δύο χρόνια θα έχουν ξεπεραστεί από νεότερα. Τα δύο στοιχεία που αναφέραμε δίνουν την ουσία του προβλήματος των κοινωνικών ανισοτήτων στην Ελλάδα, οι οποίες είναι από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί και λόγω της εισροής φτωχών μεταναστών, οι οποίοι προστέθηκαν στον ήδη μεγάλο αριθμό των φτωχών που υπήρχαν στη χώρα μας. Η υψηλή ανεργία, λόγω της οικονομικής κρίσης, στους τομείς που δραστηριοποιήθηκαν οι μετανάστες (οικοδομή και βιοτεχνίες) έκανε τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα οξύτερο.

Τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί και στην Ελλάδα, όπως και στις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες, το **φαινόμενο των Neets** (από τα αρχικά των λέξεων **No Education Employment Training** = Χωρίς Εκπαίδευση, Επάγγελμα, Κατάρτιση). Πρόκειται για νέους 15 έως 24 ετών οι οποίοι δεν φοιτούν σε καμία εκπαιδευτική βαθμίδα, δεν εργάζονται και δεν καταρτίζονται σε κανένα πρόγραμμα κατάρτισης. Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, οι Neets στην Ελλάδα αγγίζουν το άκρως ανησυχητικό ποσοστό του 17%, το οποίο δείχνει να έχει αυξητικές τάσεις. 17% σημαίνει ότι 17 στους 100 νέους της ηλικίας 15 έως 24 ετών βρίσκεται σε κατάσταση που, αν δεν αλλάξει, θα το οδηγήσει στον κοινωνικό αποκλεισμό. Εμπόδιο σε αυτό είναι μέχρι τώρα, για πολλές περιπτώσεις νέων, η οικογένεια. Η οικογένεια στην Ελλάδα είναι, ακόμη, ένας θεσμός με ισχυρούς δεσμούς ανάμεσα στα μέλη της. Αποτελεί για το άνεργο μέλος της, τον ηλικιωμένο μικροσυνταξιούχο κτλ. ένα «λιμάνι προστασίας μέσα έναν αφιλόξενο κόσμο», σύμφωνα με τα λόγια του Αμερικανού κοινωνιολόγου Κρίστοφερ Λας.

3.6.5 Η ισότητα ευκαιριών: ένα διαχρονικό αίτημα

Η ισότητα των πολιτών είναι σταθερό αίτημα των δυτικών κοινωνιών από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης. Η Γαλλική Επανάσταση, και αργότερα ο σοσιαλιστικός στοχασμός, έθεσαν το πλαίσιο στο οποίο γίνεται η συζήτηση για την ισότητα μέχρι σή-

Γιώργος Μπουζιάνης, *Καρέκλα κοντά σε παράθυρο*. Εθνική Πινακοθήκη.

Η φτώχεια προκαλεί καταστάσεις κοινωνικής ευπάθειας. Ως **κοινωνική ευπάθεια** ορίζεται η κατάσταση που οδηγεί σε μη αποδεκτές συνθήκες διαβίωσης.

Δίπλα στους **Neets** έχουν εμφανισθεί και οι **freeters**. Ο όρος **freeters** προέκυψε από τον συνδυασμό των λέξεων **freelance** (ανεξάρτητος επαγγελματίας στα αγγλικά) και **Arbeiter** (εργάτης στα γερμανικά). Οι **freeters** είναι νέοι και νέες ηλικίας από 15 έως 34 ετών που δεν συμμετέχουν στην εκπαίδευση και κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες:

α) στους νέους που εργάζονται με μερική απασχόληση ή σε προσωρινές θέσεις εργασίας

β) στα άνεργα άτομα που αναζητούν προσωρινή απασχόληση ή θέση μερικής εργασίας

γ) στους μη ενεργούς νέους που αναζητούν προσωρινή ή μερική απασχόληση (Νίκος Παπαδάκης (επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι Neets στην Ελλάδα*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013).

ΝΟΜΟΣ 1566/1985**Άρθρο 1**

1. Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά.

Ειδικότερα [...]:

α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραίτητη.

β) Να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν αρμονικά το πνεύμα και το σώμα τους, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητές τους. Να αποκτούν, μέσα από τη σχολική τους αγωγή, κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση, να αντιλαμβάνονται και να συνειδητοποιούν την κοινωνική αξία και ισοτιμία της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας. Να ενημερώνονται και να ασκούνται πάνω στη σωστή και ωφέλιμη για το ανθρώπινο γένος χρήση και αξιοποίηση των αγαθών του σύγχρονου πολιτισμού, καθώς και των αξιών της λαϊκής μας παράδοσης.

μερα. Η τυπική ισότητα (Σύνταγμα, νόμος, δικαιώματα, υποχρεώσεις) πρέπει να συνοδεύεται από την οικονομική και κοινωνική ισότητα (εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων). Χωρίς οικονομική και κοινωνική ισότητα, η τυπική ισότητα διαβρώνεται και ανατρέπεται.

Τα τελευταία χρόνια, η υποχώρηση της πολιτικής (δημόσιο συμφέρον) έναντι της οικονομίας (ιδιωτικό συμφέρον) έχει οδηγήσει σε όλο και μεγαλύτερες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που ακυρώνουν, σε μεγάλο βαθμό, την τυπική ισότητα. Η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι δεν αρκεί η ισότητα απέναντι στον νόμο για να «εξισώσει» ανθρώπους με άνισο εισόδημα, μόρφωση κτλ.

Ένας θεσμός στον οποίο φαίνεται η διαφορά τυπικής και ουσιαστικής ισότητας είναι το σχολείο. Το σχολείο είναι θεσμός που, ανάμεσα στα άλλα, μεταδίδει γνώση και κοινωνικοποιεί τη νέα γενιά. Ταυτόχρονα είναι ένας θεσμός που έχει συνδεθεί με την κοινωνική κινητικότητα. Οι νέοι και οι οικογένειές τους προσδοκούν μέσω των σπουδών να ανέβουν κοινωνικά. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα το σχολείο έπαιξε αυτό τον ρόλο. Οι σπουδές και τα πτυχία έγιναν το όχημα κοινωνικής ανόδου για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Το σχολείο λειτουργεί με βάση την τυπική ισότητα. Όμως, μια πιο προσεκτική ανάλυση δείχνει ότι το σχολείο εξασφαλίζει την τυπική ισότητα όχι όμως και την ουσιαστική.

Το σχολείο μπορεί να δίνει σε όλους τους μαθητές βιβλία, όμως οι μαθητές μπαίνουν στο σχολείο «άνισοι». Πρόκειται για παιδιά που έρχονται από οικογένειες με διαφορετικό μορφωτικό επίπεδο και οικονομική κατάσταση. Οι μαθητές που προέρχονται από οικογένειες με μορφωμένους γονείς φαίνεται από τις στατιστικές ότι τα πάνε καλύτερα στο σχολείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν χιλιάδες περιπτώσεις παιδιών από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα τα οποία καταφέρνουν να σπουδάσουν. Σημαίνει ότι, σε στατιστικό επίπεδο, τα χιλιάδες αυτά παιδιά είναι πολύ πιο λίγα από τα παιδιά των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Άλλωστε, όπως αναλύθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, οι κοινωνικές επιστήμες αναφέρονται σε τάσεις και όχι σε νόμους. Το παιδί από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα έχει λιγότερες πιθανότητες να περάσει σε κάποια σχολή. Δεν σημαίνει ότι αποκλείεται να περάσει. Αν όμως εξετάσουμε το θέμα σε επίπεδο όχι του ατόμου αλλά του συνολικού πληθυσμού, τότε θα διαπιστώσουμε ότι τα παιδιά που διακόπτουν το σχολείο, που μένουν στην ίδια τάξη, που δεν περνάνε σε περιζήτητες σχολές είναι στην συντριπτική τους πλειονότητα τα παιδιά από τα αδύναμα στρώματα.

Οι ανισότητες στην εκπαίδευση ξεκινούν από τα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής και συνεχίζονται. Σταδιακά μετατρέπονται σε κοινωνικές ανισότητες. Όσοι έχουν τα λιγότερα προσόντα έχουν, συνήθως, και χειρότερη πορεία στην αγορά εργασίας.

Η ανισότητα καθορίζει και την επιλογή των σχολικών διαδρο-

μών της νεολαίας. Στη χώρα μας, ένα μεγάλο τμήμα της νεολαίας διεκδικεί μια θέση στο πανεπιστήμιο. Οι εναλλακτικές εκπαιδευτικές διέξοδοι (τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση) δεν προτιμούνται από μαθητές με υψηλές επιδόσεις. Δημιουργείται, έτσι, ένα «παράδοξο» φαινόμενο, το οποίο ανακυκλώνεται. Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση, ο κατεξοχήν χώρος που θα έπρεπε να διασφαλίζει την πρόσβαση στην απασχόληση, είναι υποτιμημένη στη συνείδηση των μαθητών και των οικογενειών τους. Κατά συνέπεια, συγκεντρώνει μαθητές με χαμηλότερες επιδόσεις και από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό, κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο. Αποτέλεσμα είναι να παρουσιάζει τα μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής (διακοπή του σχολείου από τους μαθητές), να έχει μικρότερο αριθμό μαθητών από τη γενική εκπαίδευση και η ποιότητα του συνολικού επιπέδου των μαθητών να είναι χαμηλή καθώς η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση θεωρείται, λανθασμένα, σαν το σχολείο για τους «αδύναμους μαθητές». Αυτές οι ανισότητες και οι διακρίσεις συμβαίνουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που τυπικά (νομικά) κατοχυρώνει την ισότητα.

Η τυπική κατοχύρωση της ισότητας εμποδίζει, πολλές φορές, την κοινωνιολογική διερεύνηση της ανισότητας. Η παροχή τυπικά ίσων ευκαιριών (δημόσιο και δωρεάν σχολείο, ένα δωρεάν βιβλίο, εξετάσεις στα ίδια θέματα, διδασκαλία σε όλους με τον ίδιο τρόπο) οδηγεί τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές να αποδίδουν την διαφορετική επίδοση των μαθητών είτε σε «βιολογικές» διαφορές είτε σε διαφορές στην προσπάθεια που καταβάλουν. Οι μαθητές προφανώς καταβάλλουν διαφορετική προσπάθεια στο σχολείο. Όμως, το γιατί κάποιοι ενδιαφέρονται και κάποιοι δεν ενδιαφέρονται για το σχολείο είναι κοινωνικό φαινόμενο και έχει κοινωνικές αιτίες. Οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στο διαφορετικό μορφωτικό κεφάλαιο της οικογένειας και όχι στη «φύση», στο «χάρισμα» που υποτίθεται έχουν κάποια παιδιά και δεν έχουν άλλα.

Η ισότητα ευκαιριών έχει στη βάση της τη νομική ισότητα. Όμως, χωρίς τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, το αίτημα της ισότητας ευκαιριών σε κάθε τομέα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής θα παραμένει ανικανοποίητο.

Νικόλαος Οικονομίου, *Θάλασσα*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Σοφία Λασκαρίδου, *Η κόκκινη πόρτα*, Εθνική Πινακοθήκη.

«Αναπαραγωγή της γνώσης και μετάδοσή της στις νεότερες γενιές υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες στην ιστορία. Το σχολείο όμως είναι θεσμός σχετικά πρόσφατος. Γεννιέται, στη μορφή που το βλέπουμε σήμερα, κατά τη βιομηχανική επανάσταση, είναι δηλαδή θεσμός της αστικής κοινωνίας. Η αστική κοινωνία είναι η πρώτη που η ιδεολογία της περιέχει την αρχή του δικαιώματος στη μόρφωση για όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες. Η μόρφωση επιτρέπει στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος του ελεύθερου κοινοβουλίου να στηρίζεται στη γνώση και τη συνείδηση των πολιτών-εκλεκτόρων. Δηλαδή, η αστική κοινωνία, θέτοντας τέλος στην παλιότερη αντίληψη για την κοινωνική οργάνωση που έβλεπε την πολιτική εξουσία να ανήκει «ελέω Θεού» σε μια μειοψηφία, εγκαινιάζει ένα καινούριο κοινωνικό θεσμό. Με την αρχή της εκλογής των αντιπροσώπων των πολιτών, αρχή που συνεπάγεται και την ανάληψη από την πολιτεία της υποχρέωσης να μεταδώσει σε όλους τους πολίτες τις απαραίτητες γνώσεις που τους επιτρέπουν να ασκούν το δικαίωμα του εκλέκτορα δημιουργείται ο εκπαιδευτικός θεσμός, η στοιχειώδης εκπαίδευση και η αρχή της ισότητας, η υποχρέωση της κρατικής εξουσίας να παρέχει τη στοιχειώδη εκπαίδευση σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες χωρίς καμία διάκριση».

(Άννα Φραγκουδάκη, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985).

